

REZIME

Zmajeva prisutnost na svim nivoima školskog obrazovanja, od nižih razreda osnovne škole, gde je zastupljen kao pisac za decu, preko viših razreda osnovne škole, gde su zastupljene pesme iz stvaralaštva za odrasle, do srednje škole, gde se pesnikovoj ličnosti i delu pristupa kompleksno - povod su za pažljiv i specifičan sistemski interpretatorski metodički postupak. U radu nudimo pregled najvažnijih književnoistorijskih i književnokritičkih stavova o Zmajevoj poeziji. Upravo sagledavanje načina vrednovanja poezije kroz jedan duži vremenski period može biti interesantno polazište za interpretaciju Zmajeve poezije.

Ključne reči: *Jovan Jovanović Zmaj, književna kritika, lirska poezija, metodički aspekti, metodički postupak*

ABSTRACT

Jovan Jovanović Zmaj's literary and artistic products are present at all levels of education. For primary school pupils he is represented as a children's writer. On secondary level of education his adult literary products are introduced and approached from a careful and systematic interpretational methodical procedure. In this paper we review the most important historical literary and critical views regarding Zmaj's poetry. The survey of Zmaj's poetry's assessment through history may be an interesting starting point for the interpretation of his poetry.

Key words: *Jovan Jovanović Zmaj, literary criticism, lyric poetry, methodical aspects, methodical procedure*

Dragana FRANCIŠKOVIĆ
 Univerzitet u Novom Sadu
 Učiteljski fakultet na mađarskom
 nastavnom jeziku
 Subotica
 dragana.franciskovic@yahoo.com

KNJIŽEVNA KRITIKA – MOGUĆE POLAZIŠTE U TUMAČENJU POEZIJE

*Irodalomkritika – a költészet tolmácsolásának
 lehetséges kiindulópontja*

*Literary criticism - possible starting point
 in the interpretation of poetry*

1. Uvod

Raznovrsno i bogato književno delo Jovana Jovanovića Zmaja, čije je stvaranje obeležilo drugu polovinu XIX veka, kao nesumnjiva književnoistorijska i estetska vrednost srpske književnosti, s pravom je postalo neizostavni deo nastavnih planova i programa osnovne i srednje škole. Zmajevu delo nametnulo se aktuelnošću i privlačnošću svoje tematike, sugestivnošću svojih ideja, te vaspitnim i obrazovnim vrednostima. Zmajeve pesme u čitankama, ali i kao izbor za domaću lektiru, zanimljive su i kao pokazatelji značenja ovog autora i kao kriterijum umetničkog izbora.

Poezija Jovana Jovanovića Zmaja zastupljena je u nastavnom planu i osnovne i srednje škole. U nastavnim planovima se zapravo nalazi presek Zmajevog lirskog stvaralaštva, koje je prezentovano kroz poeziju za decu, ljubavnu poeziju, refleksivnu i satiričnu poeziju.

Tumačenje Zmajevu poezije (s obzirom da se javlja i u osnovnoj i u srednjoj školi) mora da bude jedan kontinuiran proces, pri čemu će se doživljaj i znanje o Zmajevu poeziji širiti i produbljivati.

U osnovnoj školi (imajući u vidu zahteve nastave književnosti) rad se uglavnom zasniva na interpretativnoj metodi, dok se u srednjoj školi uz ovu metodu uvodi i monografski pristup. U osnovnoj školi pri interpretaciji književnog dela polazi se od učeničkog doživljaja teksta (individualnog i kolektivnog), dakle učenike treba dovoditi u neposredan kontakt sa tekstom. Tek kroz školsku interpretaciju ostvaruje se literarni dijalog, u kome se insistira pre svega na doživljenom. U ovom uzrastu učenike treba podsticati da iznose svoje emocije, estetske utiske, lične stavove, kao i da pronalaze dokaze za svoje tvrdnje u samom tekstu. Na ovom uzrastu treba da se vrši analiza doživljaja, a da se stručna analiza, uopštavanja i intelektualno zaključivanje primene u srednjoj školi

li. U osnovnoj školi književnoistorijski pristup je sveden na osnovne podatke o piscu i njegovom vremenu, a književnoteorijski deo je zastupljen pojmovima prihvatljivim za ovaj uzrast. Zadatak metodike je pre svega da motiviše učenike za čitanje, u ovom slučaju Zmajevog dela. Vremenom u njima treba da se stvori interesovanje za celokupno Zmajevu stvaralaštvo. Tumačenjem Zmajevog književnog dela utiče se na izgrađivanje pozitivnih etičkih, socijalnih i vaspitnih vrednosti.

U srednjoj školi pristup književnom delu je znatno složeniji - pored interpretacije dela primenjuje se monografski pristup. U srednjoj školi učenici se upoznaju sa Zmajevim književnim opusom. Predočava im se razvojna linija njegovog stvaralaštva, kao i pesnikova poetika i idejno-estetski pogledi. Učenici se sreću sa podacima koji osvetljavaju pesnikov stvaralački i društveni portret kao i njegovo mesto u domaćoj književnosti. S obzirom na uzrast, insistira se na učeničkom otkrivanju i razumevanju pesnikovih poruka i ideja.

2. Književna kritika o delu Jovana Jovanovića Zmaja¹

Kao jedno od polazišta u tumačenju Zmajevog književnog dela u srednjoj školi često je prisutan postupak upoznavanja učenika sa književn naučnim stavovima o delu pisca. Upoznavanje ovih stavova vodi ka mogućnosti da se razvija kritičko mišljenje na način da učenici iznesu svoje mišljenje o iznetim tezama. Kada je Zmajevu delo u pitanju, moguće je učenike upoznati sa književnom kritikom Zmajevih savremenika, ali i sa procenom Zmajevog dela iz aspekta savremene književne kritike. Zapis kritičara mogu se koristiti i za stvaranje problemske situacije pri analizi Zmajevu poezije. Moguće je prezentovati afirmativan sud i određeni negacijski sud o Zmajevu poeziji i zatražiti od učenika da ih prokomentarišu i da izlože sopstveni sud.

Jedan od prvih Zmajevih kritičara bio je **Ljubomir Nedić**. Svoju studiju o Zmaju objavio je 1901. godine u knjizi "Noviji srpski pisci". Jedan od osnovnih kriterijuma za ocenjivanje poetskog dela bio je, za Nedića, stepen njegove emotivnosti. Pesma je istinitija ukoliko su osećanja u njoj više izražena. Osećanje i istinitost stoje u odnosu međusrazmera: ako je emocija jača i stepen umetničke istinitosti pesme je veći, i obrnuto. Podvrgavajući Zmajevu pesme ovom kriterijumu, Nedić je zaključio da su one proizvod zanatske veštine, da je Zmaj vešti podražavalac, a ne pesnik. Dokazi koje je Nedić navodio su: Zmaj bi bio slab i neuverljiv kada se ugledao na narodnu poeziju ili na Branka; zatim u Zmajevom opusu ima mnogo pesama koje je on stvarao brzo, lako, a koje su imale malu ili nikakvu vrednost. Nedić je smatrao da su "pesme njegove najčešće samo duhovita proza kojoj je dat spoljni izgled pesme" [1, str. 107]. Takođe je smatrao da je Zmaj više stihotvorac nego pesnik i da mu nedostaje pravog pesničkog talenta. Nedić je takođe smatrao da Zmaj svoju slavu duguje socijalističkom pokretu i novim ljudima a ne stvarnoj vrednosti njegovih pesama.

¹ Francišković, D. (1997):Poezija Jovana Jovanovića Zmaja u savremenoj nastavi srpskog jezika i književnosti, (magistarski rad), Filozofski fakultet, Novi Sad

Nedić je Zmaja uzdigao kao pesnika za decu. Jedino dečja poezija je (kod Zmaja) dostojna pažnje. Govoreći na kraju svoje opširne studije o Zmaju kao pesniku za decu, konstatovao je sledeće: “Ima još jedna vrsta pesama Zmajevih a koja, ako se ukupno uzme, zaslužuje pomena pre sviju drugih. To su njegove dečje pesme. One je njima stvorio ovu vrstu poezije u nas, i time zadužio srpsku školu i učinio uslugu srpskom podmlatku, najlepšu što mu je pesnik mogao učiniti”...i dalje: “Ove će mu pesme ime sačuvati pre sviju drugih, ili bolje još...njegovo će ime pored njih i zaboraviti, te se neće znati ko ih je ispevao no će se misliti da ih je uvek bilo.” [1, str.112]

Nedićev negativan stav prema satiričnoj i političkoj poeziji delimično je prihvatio i **Jovan Skerlić**. Glorifikujući Zmaja kao pesnika ipak je konstatovao da je Zmaj bio “rasi-pnik koji je svoj veliki pesnički talenat raskovao u sitan novac i obilato ga trošio na dnevne potrebe svoga naroda” [2, str. 56]. Skerlić koji je istupao kao pobornik demokratizacije umetnosti izneo je svoje uglavnom pozitivne stavove o Zmajevoj poeziji. Isticao je da je glavna snaga Zmajeva njegov izuzetno jak pesnički talenat. “Zmaj je pevao tako lako i tako brzo, da se u njegovoj poeziji ne oseća zanat, radni napor” i “da sve što je pevao izgleda jedna velika i srećna improvizacija” [2, str. 52]. Ukazujući na vreme u kome je Zmaj stvarao i odbacujući ružne predrasude Skerlić iznosi vrlo afirmativan stav o Zmaju: “Zmaj predstavlja najobimnijeg i najsavršenijeg pesnika naše omladinske književnosti” [2, str. 57]. Skerlić smatra da je Zmaj “maksimum onoga što je srpska književnost u ono vreme mogla dati” [2, str. 57]. O manama Zmajevog književnog dela Skerlić kaže da su to “mane njegova doba” [2, str. 57]. Skerlić je takođe prepoznao u Zmaju velikog stvaraoca za decu. “Zmaj je bio pesnik dece” [2, str. 54], smatrao je on. Skerlić je smatrao da je Zmaj “iskreno voleo decu, i kao uman čovek koji zna da budućnost naroda i u čovečanstva počiva na dečijim glavicama” [2, str. 54].

U svojoj studiji “Šta je veliki pesnik?” **Bogdan Popović** daje ocenu Zmajevog pesništva. On se osvrće na dotadašnje sudove o Zmajevoj poeziji. Rezimira dva suda: “Po jednom, može se reći opštem, Zmaj je veliki pesnik; po drugom - onom koji je Nedić izrekao u svom poznatom članku - Zmaj ne samo što nije veliki pesnik, no možda nikako i nije pesnik” [3, str. 70]. Bogdan Popović odbacuje sud Ljubomira Nedića, smatra ga netačnim. Navodi mišljenje Laze Kostića za koje smatra da je “kazano u suviše neozbiljnom obliku” i da se mora prenebregnuti. Takođe ne prihvata i opšteprihvaćeno mišljenje da je Zmaj veliki pesnik. “Ono što čini velikog pesnika, to je visok stepen u kome su u njega sve, ili vrlo visok stepen u kome su u njega pojedine opšte pesničke osobine razvijene” [3, str. 74]. Bogdan Popović iznosi mišljenje da “Zmaj nije bio veliki pesnik” [3, str. 73]. Smatra da Zmajevog pesništvo ni po predmetima, koje opeva, ni po svojoj pojedinačnoj obradi nije pesništvo pesnika mislioca” [3, str. 76]. Takođe on odbacuje tvrdnju da je Zmajeva poezija za decu poezija visoke umetničke vrednosti. Smatra da je “savršeno neozbiljno dečje pesme...smatrati ozbiljnom književnošću” [3, str. 78].

Svoje mišljenje o poeziji J. J. Zmaja izneo je i **Laza Kostić** u svojoj knjizi “O Jovanu Jovanoviću Zmaju (Zmajovi), njegovu pevanju, mišljenju i pisanju, i njegovu dobu”. U ovoj knjizi, izdatoj u Somboru 1902. godine, Kostić razvija svoju osnovnu tezu: da je

Zmaj pesnik umilnih, nežnih pesama, pesnik “slavuj”, a da je sileći sebe hteo da bude “zmaj”, tj. pesnik šaljivo-satiričnih, prigodnih i ratobornih pesama. Pesme prve grupe spadaju u najviši rang poezije (tzv. “slavujanke”), a pesme druge grupe umetnički su bezvredne jer su proistekle iz lažnih emocija i pritom su pisane s velikim greškama u jeziku i u logici. Laza Kostić je smatrao da je politički angažman u poeziji loš, i kao dokaz za to navodi Geteove reči da je politička pesma - rđava pesma. Zamerao je Zmaju što je dosta pesama ispevao bez inspiracije. Takođe, smatrao je da u Zmajevim pesmama ima dosta jezičke aljkavosti i logičkih grešaka koje kompromituju njegovo znanje jezika i njegov pesnički izraz. Ovom svojom studijom o Zmaju Laza Kostić je hteo da izdvoji one Zmajeve pesme koje predstavljaju “oplemenjene vidove nacionalne poezije” [4, str. 102]. Smatrajući da je Zmaj veliki pesnik Kostić je želeo da kanonizira Zmajeve slavujanke kao trajnu vrednost srpske poezije.

Ljubomir Simović smatra da je Zmaj stvorio “pesničko delo velikog obima i ogromnog tematskog raspona” [5, str. 31]. “Zmajevu delu je osvajalo nove terene za poeziju” [5, str. 31]. Ljubomir Simović smatra da je Zmajevu delu vaspitavalo estetsku, jezičku, nacionalnu, istorijsku svest srpskog naroda. Kao osobenost Zmajevog pesničkog dela on navodi njegovo delovanje “na najširem prostoru iz mnogo slojeva, na mnogo nivoa, i u različitim pravcima” [5, str. 32]. Simović smatra da je Zmaj pesnik za sve uzraste, za sve probleme i nivoe i smatra da je Zmaj naša pesnička osnova.

Slavko Leovac govoreći o Zmajevoj poetici ističe Zmajev idealizam koji se odslikava u Zmajevom shvatanju poezije. Leovac ističe da Zmaj u pesmi vidi čistije, izrazitije ostvarenje života, naročito svetlosti i snage života. Leovac smatra da Zmaj i peva jer samo pevanjem potpuno živi jer “tek tada potpunije ostvaruje svoju egzistenciju i egzistenciju drugih” [5, str. 294].

Jedan od najcelovitijih ogleda o Zmajevoj dečjoj poeziji je rad **Milana Bogdanovića** “Dečja poezija Zmaja”. Ovaj rad znači pristup sa najširih psiholoških, estetskih i socijalnih pozicija. Bogdanović je u njemu utvrdio Zmajevu pesničku vrednost, ističući tačno mišljenje da je Zmaj prvi i najveći dečji pesnik u srpskoj književnosti. Ogled o Zmaju i njegovoj poeziji namenjenoj deci Milan Bogdanović je ispunio brojnim pitanjima i odgovorima koji se odnose na suštinu Zmajevog dela. U ovom radu Zmajevu pesništvo osvetljeno je gotovo iz svih uglova: od razloga da se piše poezija za decu do teme i motiva u pesmama, psihologije - pa sve do pitanja estetske i kreativne strane stihova, versifikacije i pesnikovog jezika. Čineći reviziju Zmajevu poetike Bogdanović je utvrdio Zmaju u istorijski tok srpske književnosti.

Zmajevim stvaralaštvom bavili su se i Mladen Leskovac, Dragiša Živković, Jovan Dučić, Jovan Deretić, Voja Marjanović, Miodrag Pavlović, Slavko Gordić, itd. Bogata književno-naučna literatura o Zmajevom delu, kao i velika izdavačka delatnost osnova su i za kvalitetnu metodičku literaturu (metodika je primenjena nauka koja koristi svoja dostignuća do kojih je došla nauka o književnosti).

O delu Jovana Jovanovića Zmaja postoji bogata metodička građa, ali je ona često nedostupna jer je rasuta po raznim zbornicima, čitankama, udžbenicima, priručnicima

za nastavnike. Metodička literatura koja je dostupna često ne prati najnovija dostignuća moderne metodičke koncepcije. Metodička građa za Zmajevu poeziju najčešće se nalazi kao primer izučavanja lirске poezije ili se samo navodi kao mogući primer u nizu kod ove metodičke odrednice. Neki od autora koji su se bavili metodičkim pristupom Zmajevoj poeziji su: Pavle Ilić (“Lirska poezija u savremenoj nastavi”, Dnevnik, Novi Sad, 1990), Dragoljub Gajić (“Čitanke u nastavi”, Prosveta, Sombor, 1998), Milija Nikolić (“Metodika nastave srpskog jezika i književnosti”, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992), Stevan Micić (“Interpretacija zbirke pesama”, Beograd, Književnost i jezik, Knjiga XXIII, Sveska 1-2), Vladimir Milarić (“Interpretacija dečije pesme”, Svjetlost, Sarajevo, 1975), Žarko Babić (“Književnost u školi, Pedagoška praksa - izbor nastavnih jedinica”, Prosvetni pregled, Beograd, 1996)...Zmajeva poezija je građa koja se javljala i javlja se u nastavnim planovima i programima i zbog toga bi trebalo pronaći način da se uz pomoć najnovijih metodičkih dostignuća sistematizuje metodički pristup ovom pesniku. To bi moralo biti dostupno svakom nastavniku i pomoglo bi da se Zmajevu delo približi učenicima na što prihvatljiviji način, a samim tim i da postane njihova trajna duhovna vrednost. Zadatak metodike je pre svega da motivise učenike za čitanje, u ovom slučaju Zmajevog dela. Tumačenjem Zmajevog književnog dela utiče se na izgrađivanje pozitivnih etičkih, socijalnih i vaspitnih vrednosti.

3. Zaključak

U ovom radu polazi se od činjenice da dinamički procesi koji se odvijaju u društvu i školstvu zahtevaju permanentno planiranje i programiranje nastave u celosti, samim tim i nastave književnosti. Uz pomoć istraživačkih tehnika potrebno je neprestano vrednovanje, korigovanje i osvežavanje postojećih planova i programa. Potreba za što funkcionalnijim nastavnim planovima i programima dovodi do čestih izmena u udžbeničkoj i priručnoj literaturi, kao i u izboru školske i domaće lektire. Izučavanje Zmajevе poezije u nastavi pruža brojne mogućnosti, a one se mogu valjano ostvariti uz permanentno angažovanje učenika i samog nastavnika. Podrazumeva se da je stalno praćenje metodičke literature i primena najnovijih dostignuća u toj oblasti neizostavni deo kvalitetne pripreme svakog nastavnika za čas. Koncepcija i metodologija izučavanja Zmajevе poezije uslovljena je pre svega prirodom ove poezije. Naravno, tu su i drugi faktori: programski zahtevi, zahtevi savremene nastavne teorije i prakse, mogućnosti i predznanja učenika i sposobnost prosečne većine nastavnika. Od svih ovih faktora zavisi i prihvatanje ove poezije.

Literatura

- Nedić, Lj. (1953): Srpski pisci, (Zmaj I, Zmaj II), Novo pokolenje, Beograd
 Skerlić, J. (1968): Pisci i knjige, Beograd, Prosveta
 Popović, B. (1959): Ogledi, Beograd, Prosveta

Kostić, L. (1989): O Jovanu Jovanoviću Zmaju (Zmajovi), njegovu pevanju, mišljenju i pisanju, i njegovu dobu. Prema svom govoru od 24. novembra 1899 u dvorani Matice srpske dotkao i napisao Lazar Kostić, Novi Sad, Matica srpska

Simović, Lj. (1982): Zmajeva poezija, časopis Savremenik br. XXXVIII, Knjiga 56, 7, Beograd, str. 31-49

Palavestra, P.(2008): Istorija srpske književne kritike 1768-2007, Novi Sad, Matica srpska

Živković, D.(1994):Evropski okviri srpske književnosti I-IV, Beograd, Prosveta

Deretić, J.(2002): Istorija srpske književnosti, Beograd, Prosveta